DOI: [10.32702/2307-2105-2020.6.69](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.69)

УДК 005:334.316

*М. В. Субота,
к. е. н., Голова ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"
ORCID ID: 0000-0001-7532-995X*

САНАТОРНО-КУРОРТНІ ЗАКЛАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ТА ПОКРАЩЕННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ АГРОПІДПРИЄМСТВ

*M. Subota
PhD in Economics, Chairman of PJSC "Ukrprofizhrovnitsa"*

SANATOR AND RESORT INSTITUTIONS AS A TOOL FOR ENSURING SOCIAL NEEDS AND IMPROVING LABOR ACTIVITY OF AGROPIDPRIME EMPLOYEES

Визначено, що однією із основних потреб працівників аграрних підприємств є соціальні гарантії на оздоровлення, що в подальшому позначається на трудовій активності працівників та покращенні соціально-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Виділено чотири основні групи виробників сільськогосподарської продукції у сільському господарстві України (домашні господарства населення, приватні підприємства, підприємства колективної власності, господарські товариства).

Зазначено, що соціально-економічні відносини підприємств відіграють все більшу роль для розвитку вітчизняної економіки та, що однією із основних умов розвитку економіки є забезпечення соціального захисту працівників у напрямку соціального захисту громадян, соціальної відповідальності підприємств, соціального співробітництва, соціальних витрат на оздоровлення, управління персоналом та витратами бізнес-структур, а також економіки праці та соціології можливе завдяки здійсненню соціальних витрат. Досліджено, що реалізація соціальних витрат аграрними підприємствами здійснюється для отримання ряду переваг, які позитивно впливають на соціально-економічні процеси. Визначено, що на аграрних підприємствах України найпоширенішими напрямками соціальних витрат є соціальні виплати працівникам, витрати на соціальне страхування, зокрема відрахування на соціальні заходи та удосконалення умов і охорони праці, а також витрати на фінансування соціальних проектів.

It is determined that one of the main needs of employees of agricultural enterprises is social guarantees for recovery, which further affects the employment of employees and improving the socio-economic security of the business entity. There are four main groups of agricultural

producers in agriculture of Ukraine (households, private enterprises, collectively owned enterprises, business associations). The state expenditures on social insurance of employees until 2014 are analyzed.

It is noted that socio-economic relations of enterprises play an increasing role for the development of the domestic economy and that one of the main conditions for economic development is to ensure social protection of workers in the direction of social protection, social responsibility of enterprises, social cooperation, social costs, personnel management and costs of business structures, as well as labor economics and sociology is possible through the implementation of social costs. It is investigated that realization of social expenses by the agrarian enterprises is carried out for reception of the following advantages: increase of labor productivity of workers of the agrarian enterprises; increasing the attractiveness of agricultural enterprises to attract highly qualified workers (technologists, land managers, etc.); reduction of staff turnover; establishing stable and effective relationships with partners and contractors; attracting new customers and maintaining further cooperation with them; creation of the general positive image of the agrarian enterprise both for partners, and for the territory in which the business entity works. It is determined that the most common areas of social spending in agricultural enterprises of Ukraine are social benefits to employees, social insurance costs, including contributions to social activities and improvement of working conditions and safety, as well as costs for financing social projects. In some cases, social costs include food for employees and the provision of places in private kindergartens for the children of employees of enterprises.

Ключові слова: санаторно-курортні заклади; підприємства; соціальні потреби; працівники; аграрні підприємства.

Key words: sanatoriums; enterprises; social needs; workers; agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Взаємодія суб'єктів господарювання в аграрній галузі з їх соціальним середовищем здійснюється головним чином через задоволення потреб, реалізацію інтересів людей, зайнятих на підприємствах. Для того, щоб активно використовувати наявне соціальне середовище і цілеспрямовано формувати його найбільш сприятливим для ефективного господарювання, в аграрній політиці держави і в управлінській діяльності аграрних підприємств повинні враховуватись потреби та інтереси як селян, так і працівників підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням санаторно-курортних закладів як інструменту забезпечення соціальних потреб працівників підприємств займалися вітчизняні та іноземні науковці, а саме: Гнилицька Л.В., Денисенко М. П., Колісниченко П. Т., Бурковська А.В., Соловійов О.Ю. та інші. Проте малодосліджуваними залишаються питання визначення санаторно-курортних закладів як інструменту забезпечення соціальних потреб та покращення трудової активності працівників аграрних підприємств.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження санаторно-курортних закладів як інструменту забезпечення соціальних потреб та покращення трудової активності працівників аграрних підприємств.

Результати дослідження. Відомим вченим А. Маслоу була запропонована ієрархія потреб відповідно до рівня їх вагомості: фізіологічні потреби (голод, спрага, одяг, житло, здоров'я); потреби в безпеці та захисті – в основу покладено прагнення до психологічної і фізичної безпеки (надійність доходів, робочого місця, забезпечення старості, захист у разі непрацевдатності); соціальні потреби – потреба соціального контакту, любов, відчуття духовної близькості; потреби у повазі – ґрунтуються на самоповазі та на успіху людини, її здібностях, досягненнях перед близькими людьми; потреби у самовираженні – найбільш високий рівень потреб ґрунтується на саморозвитку і самореалізації своїх можливостей і здібностей [1].

Однією із основних потреб працівників аграрного підприємства є соціальні гарантії на оздоровлення, що в подальшому позначається на трудовій активності працівників та покращенні соціально-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Оздоровлення працівників здійснюється у

санаторно-курортних закладах, діяльність яких спрямована на покращення фізіологічних показників пацієнтів та можливостей відпочинку.

Основним завданням санаторно-курортних закладів є надання рекреаційно-оздоровчих послуг, які є важливою складовою системи соціального захисту громадян та працівників аграрних підприємств. Діяльність санаторно-курортних підприємств відіграє важливу роль у покращенні здоров'я працівників та підвищенні їх ефективності і продуктивності праці, а також економічному розвитку агропідприємств, забезпеченні соціально-економічної безпеки.

Держава у цілому та роботодавці, зокрема, мають бути зацікавлені в санаторно-курортному лікуванні людей, оскільки основним напрямом та кінцевим результатом діяльності системи санаторно-курортних оздоровниць є в значній мірі відновлення працездатності працівників, зниження і попередження росту випадків інвалідності, допомога в скороченні терміну тимчасової непрацездатності, покращення здоров'я підростаючого покоління та якості життя хронічних хворих і інвалідів, зміцнення здоров'я населення, збереження трудового потенціалу країни.

Позбавлення застрахованих осіб такої профілактики захворювань призводить внаслідок зростання захворюваності до росту видатків на допомогу по тимчасовій непрацездатності як Фонду соціального страхування, так і роботодавців, які оплачують перші п'ять днів тимчасової непрацездатності найманому працівнику за свій рахунок. Економіка країни щорічно втрачає сотні мільйонів людино-годин робочого часу, невідпрацьованого у зв'язку із тимчасовою непрацездатністю.

Враховуючи таку важливість санаторно-курортного лікування для людей, роботодавців та економіки країни в цілому – у минулому це питання знаходило розуміння та вирішення на державному рівні. На зазначені цілі передбачалися кошти фонду соціального страхування, як на профілактичні заходи для запобігання захворюваності серед працюючих.

До 2014 року завдяки фінансуванню санаторно-курортного лікування за кошти соціального страхування вдавалось в майже 200 санаторно-курортних закладах, де працювало понад 16 тисяч працівників: забезпечувати санаторно-курортним лікуванням згідно з медичними показаннями орієнтовно 280 тис. застрахованих осіб і членів їх сімей в рік; здійснювати відновлювальне лікування близько 17 тис. хворих застрахованих осіб і членів їх сімей у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів за направленням лікувально-профілактичних закладів та клінік медичних науково-дослідних установ; поліпшувати здоров'я в 60 санаторіях-профілакторіях підприємств та 63 навчальних закладів – близько 96 тис. застрахованих осіб і членів їх сімей, у тому числі 47 тис. студентів. Витрати на це лише у 2013 році склали більше 1,5 млрд.грн.

Тому, крім зростання захворюваності серед найманих працівників та їх дітей, від скасування з 2014 року фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб за рахунок страхових коштів потерпають і трудові колективи десятків оздоровниць. Керівництво санаторно-курортних закладів було змушене приймати антикризові заходи – скорочення персоналу, переведення їх на скорочений графік роботи, надання безоплатних відпусток, скасування виплат тощо. У результаті руйнується унікальна, з урахуванням природно-кліматичних умов країни, система санаторно-курортного лікування, яку відновити буде вкрай складно, а то й неможливо.

У теперішніх умовах господарювання сільськогосподарських підприємств важливе значення має соціальна спрямованість на задоволення потреб громадян й механізми та цілі соціальної політики держави. В більшості випадків забезпечення соціальних стандартів праці пов'язують із політикою держави через її соціальні зобов'язання, які закріплені на законодавчому рівні, однак важливе значення у забезпеченні соціальних потреб працівників мають і суб'єкти господарювання, які впливають на покращення здоров'я працівників через надання путівок у санаторно-курортні заклади та медичного страхування. Через це соціальні потреби, які забезпечують суб'єкти господарювання впливають на перетин інтересів роботодавця, працівників та держави. Діяльність працівників аграрних підприємств зорієнтована на постійне задіяння фізичної сили людьми, через що затрачається значна кількість енергії та пришвидшується старіння організму, що зобов'язує керівництво суб'єктів господарювання надавати працівникам додаткові соціальні гарантії у вигляді путівок у санаторно-курортні заклади для оздоровлення організму.

Аграрні підприємства створюються і функціонують в різних організаційно-правових формах власності. Умови створення аграрних підприємств визначає законодавство, частка сільськогосподарських підприємств становить понад 4% від загальної кількості суб'єктів господарювання у сільському господарстві.

В сільському господарстві України можна виділити чотири основні групи виробників сільськогосподарської продукції: 1. Домашні господарства населення; 2. Приватні підприємства; 3. Підприємства колективної власності; 4. Господарські товариства.

Соціально-економічні відносини підприємств відіграють все більшу роль на теперішньому етапі розвитку вітчизняної економіки. Забезпечення соціального захисту працівників у напрямку соціального захисту громадян, соціальної відповідальності підприємств, соціального співробітництва, соціальних

витрат на оздоровлення, управління персоналом та витратами бізнес-структур, а також економіки праці та соціології можливе завдяки здійсненню соціальних витрат. Що стосується ведення діяльності аграрних підприємств, соціальна складова присутня на усіх етапах та у всіх процесах, чим підтверджується складність організації і ведення обліку та управління соціальними витратами.

Кожен суб'єкт господарської діяльності здійснює будь-які витрати для досягнення певного ефекту (економічного, технологічного, соціального, екологічного, інституціонального, тощо). Здійснення соціальних витрат першочергово має на меті досягнення соціального ефекту. Таким чином, реалізація соціальних витрат здійснюється для отримання наступних переваг:

- підвищення продуктивності праці робітників аграрних підприємств;
- підвищення привабливості аграрних підприємства для залучення працівників з високою кваліфікацією (технологів, землевпорядників та ін.);
- зниження показника плинності кадрів;
- налагодження стабільних ефективних відносин з партнерами та підрядниками;
- залучення нових клієнтів та збереження подальшої співпраці з ними;
- створення загального позитивного іміджу аграрного підприємства як для партнерів, так і для території на якій працює суб'єкт господарювання [2].

Соціальна політика аграрних компаній включає в себе не тільки соціальний захист робітників, але і заходи, спрямовані на покращення їх здоров'я, соціальний розвиток території, де вони розташовані (найчастіше сільська місцевість). Таким чином, соціальні витрати поділяються на зовнішні та внутрішні.

Частину соціальних витрат включають у собівартість певної продукції (товарів, робіт, послуг), а частину – відносять на витрати періоду і прямо списують на фінансовий результат операційної діяльності. Крім того, частина соціальної діяльності підприємства фінансується за рахунок чистого прибутку підприємства, таким чином відбувається і фінансування видатків на придбання путівок для працівників у підприємства санаторно-курортного спрямування.

Отже метою обліку і контролю соціальних витрат є визначення і реалізація соціальної політики підприємства на підставі повної, достовірної, об'єктивної інформації щодо здійснення і дотримання законності проведення соціальних витрат.

Має місце принципова відмінність соціальних витрат від інших витрат підприємств, зокрема відсутня чітка законодавча регламентація значної їх частини, оскільки переважна частина витрат є додатковими (добровільними) (придбання путівок у санаторно-курортні заклади, медичне страхування), а до обов'язкових зазвичай відносять витрати на забезпечення соціальних виплат працівникам, які є законодавчо встановленими (обов'язкові соціальні виплати працівникам), витрати, у вигляді внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, витрати на удосконалення умов і охорону праці, інші витрати.

На нашу думку доцільно виокремити ще одну статтю витрат, яка впливає на фізичний стан працівників та віднести такі статті видатків, як обов'язкове медичне страхування працівників аграрних підприємств, страхування життя та забезпечення працівників санаторно-курортними послугами, які впливають на якість здоров'я та продуктивність праці громадян задіяних у сільськогосподарському виробництві.

Взагалі, на аграрних підприємствах України найпоширенішими напрямками соціальних витрат є соціальні виплати працівникам, витрати на соціальне страхування, зокрема відрахування на соціальні заходи та удосконалення умов і охорони праці. На другому місці знаходяться витрати на фінансування соціальних проектів. Третє місце посідають витрати на організацію харчування на підприємстві. Найменш поширеними є витрати на оплату дитячого садка для дітей працівників підприємства, витрати на навчання працівників та їхніх дітей, витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури підприємства та інші напрями здійснення соціальних витрат.

Обов'язково здійснюється відрахування з заробітної плати працівників у випадках, передбачених законодавством (податок на доходи фізичних осіб, утримання єдиного соціального внеску, а також утримання за рішенням суду на користь юридичних та фізичних осіб), та утримання, які здійснюються за ініціативою підприємства (для погашення витраченого і своєчасно не повернутого авансу, виданого на службове відрядження або на господарські потреби; при відшкодуванні шкоди, завданої з вини працівника підприємству тощо).

Основними додатковими соціальними витратами в аграрних підприємствах є: благодійна допомога продуктами харчування та коштами на поховання; благодійна допомога продуктами харчування школі і дитячому садочку для організації харчування та оздоровлення дітей; благодійна допомога продуктами харчування пенсіонерам; благодійна допомога продуктами харчування для вручення у вигляді преміювання; закупівля новорічних подарунків дітям працівників; благодійний обід для людей похилого віку або на день села тощо.

Додаткові соціальні витрати оформлюють документами з витрачання матеріальних цінностей та грошових коштів на підставі наказу керівника підприємства з урахуванням норм колективного договору підприємства та виписки з протоколу засідання профспілкового комітету.

У більшості випадків аграрні підприємства не формують у своїх статтях витрат видатки на оздоровлення працівників, що позитивно б впливало на покращення їх трудової активності та як результат збільшення прибутковості підприємства.

Більшість додаткових соціальних витрат визначають на підприємстві у межах соціальної політики підприємства. Тому адміністрація підприємств має постійно оперувати інформацією щодо здійснення, обліку, контролю і внутрішньої звітності таких витрат для прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень.

Така інформація може бути підставою для створення рейтингу соціально-відповідальних аграрних підприємств для подальшого впровадження принципів соціалізації українського аграрного виробництва та удосконалення політики їх соціальної відповідальності в сторону оздоровлення працівників у санаторно-курортних підприємствах України.

Зауважимо на практичній необхідності і доцільності забезпечення аналітичності обліку соціальних витрат підприємств за їхніми видами та джерелами їхнього здійснення. Така інформація є підставою для формування внутрішньої звітності за напрямками соціальної політики у розрізі видів соціальних витрат та можливості пошуку додаткових фінансових ресурсів для закупівлі путівок на оздоровлення працівників аграрних підприємств у санаторно-курортних закладах, а також у розрізі напрямів використання доходу і прибутку підприємства. Внутрішня звітність підприємств не є регламентованою на законодавчому рівні і має призначення інформаційного забезпечення керівництва для прийняття управлінських рішень, здійснення планування, забезпечення контролю. Отже аналітичність обліку, внутрішня звітність соціальних витрат мають підвищити ефективність контролю соціальних витрат, який є необхідним для оцінки виконання та забезпечення насамперед соціальних гарантій держави та покращенні трудової активності працівників агропідприємств, а також дотримання суб'єктами господарювання законодавчо встановлених норм соціального забезпечення.

На ефективну діяльність працівника аграрного підприємства впливає ряд чинників, таких як зовнішні (професійна компетенція, кваліфікація, стабільність робочого місця, перспективи кар'єрного росту та ін.), внутрішні (рівень відповідальності, творчий характер праці, оцінка колег, комунікативність та ін.) та соціальні (оздоровлення, преміювання, надання соціальних пільг, зниження професійних ризиків та ін.).

Соціальні чинники стимулювання мотивації працівників аграрних підприємств передбачають різноманітні соціальні гарантії. Серед них найважливіші – наявність соціального пакету працівника, пенсійного забезпечення, надання оплачуваної відпустки, вихідної допомоги, преміювання, оздоровлення, забезпечення гарантій у разі втрати працівником повної або часткової працездатності, виникненням обставин, які впливають на повноцінну життєздатність, умови роботи: хвороба або смерть близьких, стихійні лиха тощо.

Ми вважаємо, що для вітчизняних аграрних підприємств особливу увагу необхідно приділяти розбудові саме соціальної системи (оздоровленні працівників, системі премій та соціальних виплат), що у сучасних умовах є відправною точкою, а можливо і пусковим механізмом до усвідомлення потреби населення у роботі на аграрних підприємствах та їх високопродуктивної, ініціативної праці.

За умови правильної організації і ефективного управління підприємством це у свою чергу сприятиме досягненню високих результатів підприємства в цілому. У поєднанні із важелями психологічного характеру, наявності зворотного зв'язку із керівництвом такі заходи дозволяють не лише працювати ефективно, а й усвідомлювати свою роль у стратегічному управлінні підприємством, у його місії, бути впевненим у винятковому місці та значенні для розвитку аграрного підприємства на майбутнє.

Наразі керівництво більшості досліджуваних аграрних підприємств недостатньо уваги приділяє мотиваційним питанням, вважаючи, що відсутність робочих місць у сільській місцевості є найкращим стимулом або мотивом. Стан ринку праці останні роки свідчить про тенденції щодо зміни пропозиції робочої сили, яка все більше звертає увагу на зарубіжні підприємства і робочі місця.

Поступова еміграція висококваліфікованої робочої сили із сільської місцевості за кордон призвела до дефіциту і, в решті решт, до невідкладної потреби впровадження соціальних реформ, що на мікрорівні будуть означати формування мотиваційного механізму із соціальною його складовою.

Отже, значення санаторно-курортних закладів в забезпеченні соціальних потреб та покращенні трудової активності працівників агропідприємств, підвищення їх продуктивності та відтворення трудового потенціалу є вагомим важливим в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки.

Список літератури.

1. Maslow A.N. Motivation and Personal. –2-d, Ed. N. Y. – 1999. – 369 p.

2. Фоменко Г.Г. Формування соціальних витрат підприємств у процесі реалізації соціального захисту працівників. *Економіка промисловості*. 2012. №3-4. С. 356-360
3. Subota M.V. The Impact of the external environment factors on the socio-economic security and sustainable development of the sanatorium and resort enterprises. *"UNITED JOURNAL"*, №32, 2019, P. 52-55.
4. Ушенко Н.В. Конкурентоспроможність персоналу інноваційно-орієнтованого підприємства. *Часопис економічних реформ*, 2011. №4. С. 150-156.
5. Гальків Л. І. Санаторно-курортна діяльність: ринок послуг санаторіїв у регіонах України / Л. І. Гальків, І. Я. Кулиняк, М. В. Гербут // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. — № 873. — С. 18–26
6. Бурковська А.В., Соловійов О.Ю. Комплексний підхід до оцінки фінансового стану підприємства / А.В. Бурковська, О.Ю. Соловійов // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4) – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 73-77

References.

1. Maslow A.N. (1999). *Motivation and Personalaly*. 2-d, Ed. N. Y. 369 p.
2. Fomenko H.H. (2012). Formuvannia sotsialnykh vytrat pidpriemstv u protsesi realizatsii sotsialnoho zakhystu pratsivnykiv [Formation of social costs of enterprises in the process of implementing social protection of employees]. *Ekonomika promyslovosti - Industrial economics*. Vol.3-4, pp. 356-360
3. Subota M.V. (2019). The Impact of the external environment factors on the socio-economic security and sustainable development of the sanatorium and resort enterprises. *"UNITED JOURNAL"*, Vol. 32, pp. 52-55.
4. Ushenko N.V. (2011). Konkurentospromozhnist personalu innovatsiino-oriietovanoho pidpriemstva [Competitiveness of the staff of the innovation-oriented enterprise]. *Chasopys ekonomichnykh reform - Journal of Economic Reforms*, Vol.4, pp. 150-156.
5. Halkiv L. I., Kulyniak I. Ya., Herbut M. V. (2017). Sanatorno-kurortna diialnist: rynok posluh sanatoriiv u rehionakh Ukrainy [Sanatorium and resort activity: the market of sanatorium services in the regions of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" [Bulletin of the National university "Lviv Polytechnic"]*. Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnia. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Vol. 873, pp. 18–26
6. Burkovska A.V., Soloviov O.Iu. (2012). Kompleksnyi pidkhid do otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [A comprehensive approach to the assessment of the financial condition of the enterprise]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii [Scientific works of Poltava State Agrarian Academy]*. Vol. 1 (4). T. 2. Poltava: PDAA. pp. 73-77.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2020 р.